

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

СОЦІОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНОГО АСИСТУВАННЯ ЖЕСТОМОВНИМ ЗДОБУВАЧАМ ОСВІТИ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

SOCIOCULTURAL SPECIFICITY OF COMMUNICATIVE ASSISTANCE TO LEARNERS WITH HEARING IMPAIRMENTS

У статті висвітлено проблему перекладачів жестової мови, пов'язану з недостатнім знанням про культуру Глухих. Вказано міжнародні документи, в яких зазначено право на культурну самобутність Глухих.

Розглянуто поняття «Глухий» (Deaf) з акцентуванням на особистості. Розкрито суть поняття «культура», яке є дотичним до поняття «культура Глухих». Зосереджено увагу на ознаках культурної самобутності Глухих.

Досліджено роль жестової мови та охарактеризовано її як потужний засіб комунікації. Побіжно зазначено відмінність жестової мови від мови жестів. Підкреслено, що перекладач жестової мови має слідувати певним правилам привертання уваги глухого співрозмовника, підтримання розмови.

Підкреслено значущість жестового імені, існуючого у спільноті Глухих крім офіційного. Його наявність означає бути повноправним членом колективу Глухих.

Наголошено на чиннику позитивного ставлення Глухих до власної глухоти. Висвітлено та охарактеризовано об'єднання Глухих як ознаку культури; наявність об'єднань зумовлюється комфортністю перебування у них носіїв жестової мови. Згадано об'єднання перекладачів жестової мови, яке також свідчить про приналежність до культурної та мовної самобутності Глухих.

Звернено увагу на ендогамні шлюби у спільноті Глухих та підкреслено наявність союзу між глухими особами та перекладачами жестової мови.

Підкреслено суть культурної самоідентифікації та важливість для глухої особи підкреслювати свій статус. Розкрито зміст правил та норм поведінки, дотримання яких свідчить про приналежність до світу Глухих, таких, як потреба в освітленості місця, зокрема місця зустрічей Глухих; дотримання правил ведення розмови та неприпустимість її обривання; схильність глухих осіб до деталізації інформації та довгого прощання у часовому проміжку, що вказує на потребу Глухих у комунікації.

Згадано існування у культурі Глухих фольклору й мистецтва, до яких відносяться жестові пісні, театральні вистави, виставки глухих художників, спеціфічні конкурси, розповіді сторітелерів тощо, що збагачує культурну та мовну самобутність Глухих.

Ключові слова: культура Глухих, культурна та мовна самобутність, освітній перекладач жестової мови.

The article highlights the problem of sign language translators associated with a lack of knowledge of the Deaf culture. International documents are mentioned, which state the right to the cultural identity of the Deaf.

The concept of "Deaf" is highlighted, with an emphasis on personality. The essence of the concept of "culture" that are relevant to the concept of "culture of the Deaf" is revealed. The focus is on the features of the Deaf cultural identity.

Attention is drawn to the role of sign language and it is characterized as a powerful means of communication. Fluent sign language is different from sign language. It is emphasized that the sign language translator must follow certain rules for attracting the attention of a deaf interlocutor and for maintaining a conversation.

The importance of the sign name that exists in the Deaf community, besides the official one, is emphasized. His presence means being a full member of the Deaf team.

The factor of the Deaf's positive attitude to his own deafness is emphasized. The associations of the Deaf are highlighted and listed as a sign of culture; the presence of associations serves as a comfortable stay for native speakers of sign language. The associations of sign language interpreters are mentioned, which also indicates that they belong to the Deaf cultural and linguistic identity.

Attention is drawn to endogamous marriages in the deaf community and the presence of a union between deaf persons and sign language translators is emphasized.

The essence of cultural self-identification and the importance for the deaf person to emphasize their status are emphasized. The content of the rules and norms of behavior, the observance of which indicates belonging to the world of the Deaf, is disclosed. In particular, the need for lighting the place; the immediate meeting place of the Deaf; and compliance with the rules of conversation and the inadmissibility of breaking it. The tendency of the deaf persons to detail the information and to say goodbye for a long time is indicated, which indicates the need for the Deaf in communication.

There is a mention of the existence in the culture of the deaf folklore and art, which include gesture songs, theatrical performances, exhibitions of deaf artists, specific competitions, stories of storytellers, etc., which enriches the cultural and linguistic identity of the Deaf.

Key words: Deaf culture, cultural and linguistic identity, educational sign language translator.

УДК 378.091.12-057.164:811.161.2'221.
24'25-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-1.35>

Адамюк Н.Б.,
канд. пед. наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Яремченка
Національної академії
педагогічних наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фахівці, особливо перекладачі жестової мови (далі – ЖМ), стикаються з непорозумінням під час спілкування з жестомовними особами; незрозумілими є деякі речі, які чинять глухі особи; незрозу-

мілою є іноді філософія позиції, погляду індивіда з порушеннями слуху в процесі взаємодії з ним тощо. Лише з накопиченням досвіду спілкування з представниками спільноти Глухих відкривається розуміння того факту, що вони проявляють ознаки

приналежності до свого світу, в якому дотримуються усталених правил. За умови, що освітні перекладачі ЖМ є представниками так званої спільноти CODA, тобто вони, зростаючи в родині глухих, виховувалися на засадах культури Глухих, – у них не може виникати проблеми: все своє життя вони вільно почуватимуться у царині культури Глухих. Втім не кожний перекладач ЖМ, який виріс в родині Глухих, може бути представником CODA, оскільки з різних причин ним не була прийнята культура Глухих; відтак він, працюючи перекладачем ЖМ в освітньому просторі, потребує знань про самотність глухих осіб.

Наскільки це є актуальним і важливим у частині права, свідчать деякі документи. Стаття 30 Конвенції Організації Об'єднаних Націй «Про права інвалідів» згадує про культуру Глухих: «Особи з інвалідністю мають право нарівні з іншими на визнання і підтримку їх особливої культурної та мовної самотності, включаючи жестові мови та культуру Глухих» [1, стаття 30]. Резолюція Європарламенту з жестових мов підтверджує, що у кожній європейській жестовій мові є власна культурна ідентичність [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями зарубіжних науковців встановлено, що у спільноті глухих осіб існують свої правила, звички, уявлення, уподобання тощо, певною мірою своя філософія життя. Питанню культурної самотності глухих увагу надавали Padden, Carol A. (1980, 1988, 1996, 2005 роки), Berbrier, Mitch (1998 рік), Lane, Harlan, Hoffmeister, Robert, Bahan B. (1996 рік), Ladd, Paddy (2003 рік), Moore, Matthew S., Levitan L. (2003 рік), Cartwright, Brenda E. (2009 рік).

В Україні питання культури глухих почали досліджувати Н.Б. Адамюк, І.В. Бондаренко, О.А. Дробот, Г.В. Замша, І.І. Чепчина; на основі їхніх досліджень в програму підготовки перекладачів ЖМ внесено зміни в частині культурної та мовної самотності Глухих, розроблено етичні правила перекладача ЖМ. Широко висвітлюється інформація на всеукраїнських та регіональних науково-практичних семінарах для педагогічних працівників і перекладачів ЖМ, які нещодавно пройшли на базі спеціальних загальноосвітніх шкіл для дітей з порушеннями слуху (Житомир, Київ, Кривий Ріг, Одеса, Полтава, Харків, Чернігів).

Формулювання цілей статті. Завданнями статті є розкриття поняття «культура Глухих», висвітлення змісту її складових для позитивної взаємодії та ефективного взаєморозуміння між освітніми перекладачами ЖМ та глухими студентами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку коротко висвітлюємо поняття «Глухий» (Deaf). Це – особа з будь-якою втратою слуху, частковою чи повною, оскільки не це становить

важливу ознаку приналежності до спільноти Глухих, втім обов'язковим має бути саме цей чинник. Проте важливою ознакою є користування, визнання і прийняття ЖМ як рідної. За кордоном термін пишеться з великої букви, оскільки акцент ставиться на особистості, а не порушенні медичного характеру, яке іменується глухотою.

Що стосується поняття «культура», то існує понад 1000 її визначень, втім до нашої тематики найближчими є наступні:

– культура – це сукупність засвоєних форм поведінки і її результатів, елементи яких є загальними й передаються між членами певної спільноти (Р. Лінтон);

– культура, або цивілізація, є складним цілим, що включає в себе знання, вірування, мистецтво, моральність, право, звичаї, вміння та навички, набуті людьми як членами суспільства (Е. Тейлор);

– культура – це сфера духовної, ціннісної, комунікативної організації суспільства, яка визначає норми поведінки, мислення, почуттів різних верств населення і нації в цілому (А.Я. Гуревич, Б.А. Парахонський).

Освітні перекладачі ЖМ, поповнюючи свої знання, можуть і повинні ділитися ними з глухими студентами для того, щоб останні усвідомлювали значущість культурної і мовної самотності своєї спільноти. Важливими ознаками культури Глухих, які розглядатимуться в статті, є наступні:

- 1) використання природної жестової мови;
- 2) позитивне сприйняття глухоти;
- 3) існування об'єднань Глухих;
- 4) ендогамні шлюби;
- 5) культурна самоідентифікація представників спільноти Глухих;
- 6) правила і норми поведінки;
- 7) фольклор і мистецтво Глухих.

Жестова мова. Високопрофесійний освітній перекладач ЖМ має знати, що ЖМ становить фундамент культури Глухих. Як зазначається, у світі функціонують 300 жестових мов, з них статус офіційної національної ЖМ має в 21 країні [3, с. 13]. За віковим чинником ЖМ є давньою, бо сформувалась еволюційно в умовах комунікації її носіїв упродовж кількох поколінь. Відтак вона має потужні засоби для вираження всіх значень (назв об'єктів, дій, ознак, співвідношення між об'єктами тощо), сформовані лексику, граматику і унікальні правила синтаксису. Фахівці з перекладу ЖМ мають бути не лише митцями в перекладі, а і знати, що ЖМ має дві складові: мануальну (де засобом вираження стають руки) та немануальну (вирази обличчя). Без останньої складової ЖМ не можна розглядати як таку. У висловлювання освітніх перекладачів подекуди закрадається термін «мова жестів» як синонім ЖМ, що є абсолютно неправильним, оскільки перший означає мову тіла й вузьке коло лексичних понять у певній професії (будівельники,

розвідники, вогнеборці, медики та інші). Мова жестів як мова тіла досить поширена в різних народах, вона є яскравою шкалою визначення стану людини, яка приналежна до певної нації. Пізнавальною є інформація щодо частоти застосування мови жестів протягом 1 години розмови, наприклад громадянин Мексики застосовує 180 жестів, Франції – 120 жестів, Італії – 80 жестів, Фінляндії – лише 1 жест, а чистокровний британець протягом години розмови не застосує жодного жесту.

Якщо говорити про ЖМ, то під час її застосування в освітньому середовищі (і не лише в ньому) перекладач ЖМ має слідувати наступним правилам привертання уваги глухого співрозмовника, в якості якого виступає жестомовний студент: це легке, ледь чутне поплескування по плечу, коротке ритмічне постукування по дерев'яній поверхні стола/підлоги, помах руки, який має потрапити в поле зору студента, блимання світлового джерела тощо, тобто все те, що сприймається зоровим аналізатором глухої особи. Правилком підтримки монологу, діалогу засобом ЖМ є наступне: під час перекладу лекцій освітній перекладач має дивитися в очі глухим студентам, а доказом свідомого сприймання ними лекційного матеріалу є легке кивання головою.

Унікальною приналежністю до світу Глухих є наявність жестового імені. Як зазначається в Пояснювальній записці навчальної програми «Українська жестова мова» [4], мати жестове ім'я означає бути повноправним членом колективу Глухих. Це твердження свідчить про те, що ім'я, окрім глухих, можуть мати чуючі особи, які тісно співпрацюють з Глухими у різних сферах людської діяльності, в тому числі й у навчальному закладі. Таким чином, ті освітні перекладачі ЖМ, які мають лише одне офіційне ім'я, можуть отримати в процесі роботи в закладі вищої освіти друге ім'я – жестове. Виникнення імені обумовлене чинниками, які можна розділити на певні групи, а саме:

- імена, що вказують на зріст перекладача ЖМ й особливості статури;
- імена, що вказують на особливості окремих частин тіла й деталі зовнішнього вигляду;
- імена, що вказують на професію та властиві лише особі певні маніпуляції;
- імена, які відображають зміст прізвища перекладача ЖМ;
- імена, які утворені від ініціалів;
- імена, що перейшли у спадок від батька чи матері, які є членами цієї спільноти.

Позитивне ставлення до глухоти. Як не дивно, попри твердження фахівців, особливо медичного профілю, про те, що засобом реабілітації глухих осіб є медичне втручання чи лікування, наприклад, слухове протезування, кохлеарна імплантація, медикаментозний чи масажний курс лікування тощо, – члени-носії культурної та

мовної самобутності Глухих вважають, що глухота – це особливий стан, що не потребує лікування. Єдине, чого потребує глуха особа, – це вільний доступ до інформаційного поля, все інше: навчання, виховання, розвиток, досвід, творчість, робота – можна отримати через ЖМ.

Наступною ознакою культури Глухих є їхні об'єднання. Існування об'єднань Глухих – прагнення спільноти відокремити себе від представників іншої культури (чуючих) як засіб збереження власної самобутності, відстоювання і захист прав Глухих на використання ЖМ, освіту, роботу і так далі; у свій час вони формувалися як відповідь на тиск з боку чуючих, які не визнавали і забороняли ЖМ. Наразі вони формуються на основі чинника комфортного почування в колективі собі подібних. Прикладами об'єднань є Всесвітня федерація Глухих (далі – ВФГ), Європейський Союз Глухих, національні товариства Глухих на кшталт Українського товариства Глухих (далі – УТОГ), Дефлімпійський спорт, клуби та центри культури і дозвілля Глухих тощо. У процесі своєї діяльності освітні перекладачі ЖМ постійно співпрацюють з УТОГ, оскільки глухі студенти, будучи його членами, беруть активну участь у різноманітних заходах всіляких рівнів – від локальних до міжнародних після всеукраїнських. Освітні перекладачі ЖМ також об'єднані в асоціації, спілки, ради перекладачів ЖМ, що свідчить про приналежність до культурної та мовної самобутності Глухих. Бути перекладачем ЖМ і не бути членом світу Глухих – поки що нонсенс. Принагідно є потреба нагадати, що за ініціативи і фінансування спільнот Глухих в минулому відкривались школи, підприємства для глухих, започатковувались наукові дослідження (ЖМ, культури глухих, пошук кращих методів навчання глухих) тощо.

Ендогамні шлюби. Спостерігається значний відсоток шлюбів усередині культури спільноти Глухих між самими глухими особами, він становить понад 80%. Пояснюється цей факт тим, що, на думку представників зі світу Глухих, повне взаєморозуміння можливе лише між представниками однієї спільноти, для яких зрозумілими є певні правила спілкування, співжиття, одна філософія погляду на певні речі тощо. Отже, спостерігаються і пари, створені глухою особою і перекладачем ЖМ; відтак вірогідність створення офіційного чи цивільного шлюбу між глухим студентом і освітнім перекладачем ЖМ молодого віку досить висока: тривалість такого союзу практично не відрізняється від тривалості союзу між двома глухими особами.

Культурна самоідентифікація. У минулому згаданий тиск спільноти чуючих зумовив тенденцію глухих замислитись над тим: хто я?, над визначенням себе як представника спільноти Глухих, тобто усвідомити себе як подібного до іншої глухої особи, відчуті спільність (подібність) з Глухими і побачити свої відмінності від чуючих, – все

це зумовило створення філософського поняття: «Я – Глухий». Знаючи таку ознаку культурної самобутності Глухих, освітнім перекладачам ЖМ при першому знайомстві варто представитися відразу представником чуючого світу з достатнім володінням ЖМ для подальшого комфортного спілкування. Щоб зрозуміти більш глибоко цю ознаку культури Глухих, наведемо приклад з життя. На початку століття на одному з великих заходів, який проводило УТОГ, виступив тодішній президент ВФГ. Він звернувся до великої аудиторії зі «словами», які викликали подив і деяке збентеження у чуючих гостей та радісне схвалення і теплий прийом у глухих учасників заходу: «Щиро вітаю вас! Я – Глухий. Моє жестове ім'я – (показ жестового імені). Звати мене – Маркку Йоккінен».

Правила і норми поведінки. Ці правила, які підкреслюють культуру Глухих, варто знати кожному освітянину і перекладачеві ЖМ, бо вони можуть сприяти розв'язанню можливих конфліктних ситуацій або ж зашкодять їхнім проявам. Отже, перше правило – потреба світла: Глухі уникають затемнення, оскільки воно зменшує чіткість і повноту сприймання візуальної інформації, яка йде засобом ЖМ; навіть у кафе Глухі обирають яскраво освітлений столик і протестують проти затемнення люстри над ним; увечері на вулиці Глухі віддають перевагу місцю під ліхтарем, а не деінде. Таким чином, погане освітлення аудиторії чи слабо освітлена дошка, чи тінь, яка може падати на перекладача ЖМ, – все це джерела виникнення дратівливості з боку глухих студентів. Наступне правило – місце зустрічі змінити не можна – зрозуміле на поданому прикладі: призначивши глухим студентам зустріч біля входу до закладу вищої освіти, перекладач ЖМ може побачити натовп чуючих студентів, який пробирається крізь групу глухих студентів до входу в освітній заклад. Групу глухих осіб посеред коридору, посеред тротуару, на узвишші тощо можна прирівняти до маяка, який подає сигнал іншим Глухим про своє місце знаходження: шукаючи своїх, глуха людина не зможе проминути їх, йдучи коридором, по тротуару, повз узвишшя. Так само актуальними є правила втручання в розмову: це – подання певного жесту втручання; застигла рука в польоті, що символізує чергу на своє висловлення; легке поплескування по передпліччю чи руці; подача зорового сигналу щодо бажання виступити тощо. Освітні перекладачі ЖМ доволі часто порушують правила ведення розмови з глухими студентами: вони в процесі розмови відволікаються, обриваючи її, на звернення чуючої особи. У такій ситуації перекладач має попередити про тимчасову зупинку в розмові, вибачитися за неї і, вступаючи в розмову з чуючою особою, попередити її про неприпустимість такого кроку; закінчивши справу з чуючою особою, перекладач має повернутися

до перерваної ним розмови, знову вибачитися за відволікання і продовжити її. Неповорнення до розмови з глухими студентами негативно впливатиме на репутацію самого перекладача ЖМ. Освітній перекладач має нормально сприймати наступну ознаку приналежності глухих студентів до свого світу, це – деталізація повідомлення як членам, так і не членам спільноти про нову інформацію, причини запізнення чи дочасну потребу покинути аудиторію тощо. Наводимо приклад з досвіду роботи глухої викладачки, професорки приватного дослідницького університету Талси (of Tulsa, Oklahoma, USA) Glenna Cooper стосовно зазначеної ознаки: чуючий студент на порозі дверей аудиторії коротко вибачається за запізнення і непомітно пробирається до свого місця; натомість глухий студент, вибачаючись безпосередньо в аудиторії, в деталях розповідає про причину запізнення і, завершуючи розповідь повторним вибаченням, продовжує оцінювати подію на шляху до свого місця. Професорка, знавець культурної самобутності Глухих, радить сприймати спокійно таку поведінку і наводить приклад наступної ознаки приналежності до світу Глухих: це, за її словами, 5 стадій прощання. Суть цієї ознаки в тому, що Глухі прощаються довго, і прощання, на погляд Гленни Купер, має кілька стадій до завершення. В якості причини, підґрунтя всіх ознак культурної і мовної самобутності Глухих ми можемо назвати потребу у спілкуванні і отриманні повної інформації саме від членів своєї спільноти.

Фольклор і мистецтво Глухих. Існує особлива ознака культурної самобутності Глухих, виражена засобами фольклору і мистецтва, яка візуально є специфічною. До мистецтва Глухих можна віднести пісні, які виконуються засобом ЖМ; театральні вистави, що пов'язані з життям Глухих і мовою спілкування ЖМ; виставки глухих художників, в картинах яких відбивається життя Глухих (шедеврами є картини, де природу зображують різні комбінації пальців рук); свої конкурси краси тощо. Порівняно з мистецтвом Глухих їх фольклор вважається ознакою сучасності. До нього відносяться такі види, як гуморески, анекдоти, монологи-розповіді сторітелерів, тобто виконавців жестових розповідей, про різні події з життя Глухих.

Завершуючи розкриття ознак культурної і мовної самобутності Глухих, варто підкреслити, що культура Глухих об'єднує тих осіб, хто:

- використовує ЖМ як один з провідних засобів спілкування;
- дотримується правил поведінки, що прийняті в спільноті Глухих;
- отожднює себе з культурою Глухих;
- розуміє мистецтво, історію, сповідує цінності, розділяє світогляд Глухих.

Таким чином, представниками культури Глухих є глухі особи (безвідносно ступеня порушення

слуху) та чуючі особи (чуючі діти глухих батьків), високий відсоток яких становлять освітні перекладачі ЖМ.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, ми коротко підсумовуємо, що:

1. Існує поняття субкультури глухих осіб, яка має поширену назву «культурна та мовна самобутність Глухих». Важливими її ознаками є використання ЖМ, позитивне сприйняття глухоти, існування об'єднань Глухих, ендогамні шлюби, культурна самоідентифікація представників спільноти Глухих, правила і норми поведінки, фольклор і мистецтво глухих.

2. Членами спільноти Глухих є як особи з порушеннями слуху, так і чуючі люди, для яких обов'язковою умовою є визнання і використання елементів і ознак унікальної культури Глухих. Освітні перекладачі ЖМ також є членами зазначеної спільноти.

3. Прийняття правил спільноти Глухих, повага до її носіїв стає ефективним важелем впливу,

сприяння, стимулювання глухих студентів отримувати нові знання та підвищувати свій освітній рівень за допомогою освітніх перекладачів ЖМ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конвенція про права інвалідів : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 61/106. URL: www.un.org.ua.

2. Резолюції Європейського парламенту щодо жестових мов (Дос А2-302/87 від 17 червня 1988 року і Дос В4-095/98 від 18 листопада 1998 року).

3. Адамюк Н.Б. Сучасний погляд на жестову мову. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови* : збірник наукових праць. 2018. Випуск 14. С. 11–20.

4. Адамюк Н.Б. Навчальні програми для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для глухих дітей; дітей зі знизеним слухом «Українська жестова мова». Київ : Міністерство освіти і науки України, 2014. 96 с. URL: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11/.